UN PATRIMONIU ÎNCĂ NEEXPLORAT: FONDUL SCRIS DE CUVINTE AUTOHTONE

LAURENŢIU NISTORESCU

Cuvinte-cheie: *limba dacă, fond autohton, termeni scrişi: etnonime, toponime, antroponime*

Se vor împlini, în curând, 140 de ani de la publicarea articolului revoluţionar *Perit-au dacii?*, de către academicianul Bogdan Petriceicu Hasdeu, şi 113 ani de când studierea elementelor de substrat ale limbii române au devenit, prin acelaşi B.P. Hasdeu, materie de studiu universitar. În pofida acestui deloc neglijabil răstimp şi a unei incontestabile rafinări a studiilor asupra substratului lingvistic traco-daco-român, direcţia de cercetare trasată de ultimul mare enciclopedist al culturii române – reconstituirea elementelor de substrat prin comparaţiile cu idiomurile prelatine ale vecinătăţii apropiate, în particular cu limba albaneză, altminteri, o direcţie productivă şi cu un potenţial încă neepuizat[1], dar cu incontestabile limite metodologice[2] - a continuat să fie formula aproape exclusivă a acestui ispititor, dar şi plin de riscuri[3], demers ştiinţific. Se poate

[1]O dovadă în acest sens o constituie şi recentul volum al lui Grigore Brâncuş, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbi române* (Brâncuş 2009).

[2]Ca orice procedeu reducţionist, această metodă nu reţine decât „cel mai mic numitor comun", dispunând de mijloace limitate de a valida rezultatul sau de a corecta erorile de paradigmă metodologică.

[3]Nu este deloc inutil să amintim că Hasdeu însuşi s-a confruntat, la data publicării articolului, cu o contestare cvasiunanimă a intelectualităţii româneşti din ţară şi de peste hotarele de atunci, argumentele (deopotrivă ştiinţifice şi conjuncturale, dintre care n-a lipsit cel al confruntării cultural-politice cu pravoslavismul) inhibând şi astăzi abordarea subiectului de către cercuri culturale altminteri întru totul onorabile. Replica dată atunci de Hasdeu – „*Când unul spune că doi cu doi*

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

obiecta, în bună măsură cu temei, că această stare de fapt se datorează „materiei prime" deficitare: în pofida amplificării aproape exponenţiale a cercetărilor, materialul lingvistic de care dispune cercetătorul este foarte limitat. Limitele nu sunt însă atât de restrânse încât să nu permită şi alte metodologii de studiu, cea asupra căreia încercăm să atragem atenţia fiind **cercetarea fondului scris de cuvinte autohtone**.

Afirmaţia că există un atare obiect de studiu, un fond scris al limbii geto-dacice[4], poate părea, încă, o erezie ştiinţifică: un secol de cercetări sistematice n-a produs, nici în ţară, nici în afara ei, dovada vreunui text[5] care să fie atribuit limbii de substrat (în scriere proprie sau în oricare alt sistem de scriere), cu atât mai puţin vreo miraculoasă „piatră de la Rosetta". Cu toate acestea, fondul de termeni scrişi de care poate dispune cercetătorul este semnificativ mai ridicat decât bagajul de „o sută şi ceva" de cuvinte reconstituite prin comparaţia dintre daco-română (sau traco-daco-română) şi albaneză. Acestea provin din însemnările autorilor antici şi documentele oficiale contemporane sau cvasicomtemporane, aşa cum ne-au fost ele transmise prin intermediarii medievali, dar şi din surse „de primă mână", parte dintre ele aflate în proximitatea spaţiului geografic ocupat de vorbitorii idiomului geto-dac: inscripţiile din oraşele Pontului Euxin ori cele create, mai târziu, de şi prin administraţia romană.

---

fac trei, iar altul că doi cu doi fac cinci, este criminal cel care crede că doi cu doi fac patru" – trebuie să fie evocată şi acum ca îndemn la păstrarea măsurii.

[4]O parte a istoriografiei româneşti a reluat (în opinia noastră, fără temei – nu se evocă descoperiri relevante şi nici argumentaţii revoluţionare) o dezbatere care părea a fi fost tranşată chiar de autorii antici: cea potrivit căreia ar putea exista diferenţieri lingvistice semnificative (la nivel de dialect sau chiar limbă) între geţi şi daci. Până la improbabila probă a contrariului, vom prezuma că geto-dacii utilizau una şi aceeaşi limbă, cu irelevante diferenţe regionale.

[5]Un contraexemplu ar putea fi inscripţia de la Ezerovo, localitate situată la limita tradiţională dintre spaţiul traco-odrys şi cel eminamente getic, în imediata apropiere a oraşului Odessos/Varna. Textul, scris cu caractere greceşti şi citit de Detchev „*Rolisteneas Nerenea tiltean esko Arazea domean Tilezupta mie erazilta*" (Detchev 1957), nu este însă ferm atribuibil geţilor sau tracilor, iar interpretările propuse până acum sunt neconvingătoare.

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

De-a lungul ultimei generaţii, s-au consumat mai multe tentative de a inventaria acest fond[6], aceste demersuri având ca numitor comun, din păcate, o vizibilă inconsecvenţă a criteriilor, fapt care a contribuit decisiv la gradul aproape cu totul ignorabil de valorificare a unui atare instrument de cercetare[7]. Cel dintâi aspect imputabil acestor demersuri, altminteri salutare, îl constituie nedelimitarea cadrului spaţial şi temporal al termenilor înregistraţi. În opinia noastră, aria geografică avută în vedere trebuie să se suprapună celei pe care s-a extins stăpânirea politică în epoca burebistană[8], respectiv, întregul teritoriu dintre bazinul Nistrului, cursul Dunării mijlocii şi culmile Munţilor Haemus/Balcani, pe care este explicit atestată locuirea populaţiilor geto-dacice. Acest spaţiu probează, pentru antichitatea clasică preromană, în afara mişcărilor de convergenţă politică şi militară explicit prezentate de izvoare, o relativ ridicată omogenitate a culturii materiale, o incontestabilă unitate de organizare a sacerdoţiului, apartenenţa la acelaşi model de organizare a spaţiului urban/protourban şi la acelaşi sistem monetar etc., toate acestea reflectându-se cu necesitate probabilist-statistică într-un fond terminologic comun, derivat din substratul pantracic sau pus în circulaţie ca şi construct lingvistic. Este cu totul nejustificată ignorarea terminologiei sud-dunărene (dar nord-balcanice), atâta vreme cât sursele literare şi cele arheologice confirmă o consistentă şi îndelungată locuire getică (geto-moesică) în acest spaţiu, iar

[6]O astfel de realizare o constituie lista publicată de Ariton Vraciu, care înregistrează însă sub 120 de asemenea termeni, unii dintre ei – precum Gilpil, Drinca ş.a. – aparţinând unei epoci vădit tardeno-dacice (Vraciu 1980, p. 174 – 178 – *Nume proprii daco-getice*). Printre contribuţiile majore se numără şi cea a lui Paul Damian, care alocă o mare parte a tezei sale de doctorat din 2002 (*Geto-dacii în configuraţia demografică a Daciei romane*, http://www.mnir.ro/publicat/damian/cuprins.html) terminologiei autohtone.

[7]La începutul acestui deceniu, se putea încă afirma că „*Aproape 1.500 de nume relevante de localităţi, râuri, munţi, indivizi, divinităţi, triburi sunt cunoscute în aria tracică, faţă de nici 200 în aria dacică*". (Price 2001, pg. 120)

[8]Prin sintagma „epoca burebistană", avem în vedere nu doar intervalul în care s-a a funcţionat uniunea politico-militară a tandemului Burebista – Deceneu (cca. 60 – 44 î.Hr., în interpretarea clasică), ci întreaga perioadă a secolelor II – I î.Hr., cuprnzând premisele şi consecinţele imediate ale „momentului Burebista".

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

termenii înşişi, dacă ar fi să ne referim doar la sufixul emblematic *dava*, sugerează convergenţa cu fondul lingvistic nord-dunărean. Similar, nu găsim justificare pentru ignorarea fondului epigrafic de la Olbia[9] (şi cu atât mai puţin de la Tyras), pus în discuţie încă de Vasile Pârvan[10], atâta vreme cât în hinterlandul acestor colonii este explicit atestat neamul tyrageţilor, ale cărui conexiuni cu restul masei getice sunt dovedite de numeroase implicări în evenimente comune.

În ceea ce priveşte aspectul cronologic, dacă limita inferioară se impune de la sine – secolul V î.Hr. fiind cel în care-şi fac apariţia primele consemnări de o oarecare consistenţă şi acurateţe informaţională despre tracii nordici[11] –, considerăm a fi improprie includerea unor termeni menţionaţi după secolul al III-lea d.Hr. Două sunt argumentele acestei opţiuni. Primul este faptul că, după cucerirea romană a nucleului statului dac şi declanşarea unui intens proces de colonizare, influenţele limbii dominante (latina), dar şi al unui număr dificil de identificat de idiomuri native ale coloniştilor, fac extrem de dificil procesul de selectare a termenilor autohtoni. Cel de-al doilea este faptul că în acest secol (al cărui sfârşit marchează, de altfel, încheierea duratei de funcţionare a memoriei colective, de patru-cinci generaţii), avem atestată ultima menţiune despre existenţa de sine stătătoare a unei limbi dacice[12], iar procesele care debutează spre sfârşitul acestui veac (în primul rând instalarea în teritoriul de referinţă a unor consistente populaţii de altă origine, cu prepondorenţă protogermanice şi iranoide) creează un context lingvistic defavorabil circulaţiei idiomului autohton.

---

[9]Nu ignorăm posibilitatea, adesea evocată, ca o parte însemnată dintre termenii identificaţi la Olbia să fie sciţi sau de altă origine, dar semnalăm că originea getică nu poate fi eliminată aprioric.

[10]Pârvan 1926, p. 243-244.

[11]Semnalăm şi existenţa unor termeni sensibil anteriori "momentului Herodot", cele mai timpurii, dar şi mai discutabile exemple fiind etnonimul *cauconi* şi triada de personaje asociată acestuia (*Cheas, Euphemos, Trezenos*) din Homer, *Iliada*, II.

[12]Ne referim la inscripţia de la Brigetio din timpul împăratului Caracalla, care menţionează existenţa unui *interprex Dacorum* în legiunea I Adiutrix (Russu 1980, p. 44). Nu prezumăm că limba geto-dacică dispare la scurt timp după această menţiune (ea s-ar mai fi putut menţine generaţii sau chiar două-trei secole după aceea).

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

Ajustată astfel, lista termenilor de origine autohtonă, consemnaţi în scris în contemporaneitatea circulaţiei lor, cunoscuţi până în prezent, dobândeşte o extensie care o face operabilă unor analize mai amănunţite. Prezentăm mai jos o versiune, fatalmente incompletă, a acestei liste[13], cu observaţia că (la fel ca şi lista cuvintelor de substrat reconstituite prin cmparaţia cu limba albaneză), ea comportă o serie de variaţii, ce pot constitui un subiect distinct de analiză.

a) Etnonime: *agathyrşi, alpocensi/albocensi, anarţi, apuli, arsieţi, biephi/biphi, buridavensi, carpi, cauconi/caucoensi, costoboci, cotensi/gotensi, crobizi, daci/dakoi/dacai, dimensi, geţi, keiasigi/ceiagisi, moesi, nispeeni, obulensi, oinensi, piarensi, piephigi, potulatensi, predavensi, racatensi, saldensi, siensi, teurisci, trausi, trizi/terizoi, troglodiţi, tyrageţi*

b) Toponime – localităţi: *Acidava, Acmonia, Adina, Aedava, Agnaviae, Aizizis, Alburnus, Alincum, Amlaidina, Ammutrium, Ampelum, Angustia, Apo, Apulum, Arcidava, Arcina, Arcobadara/Arcobadava, Argidava, Arutela, Asbolodina, Axiopolis, Bacauca, Bassidina, Beledina, Berbis, Berzobis, Bisdina, Buricodava, Burridava, Burticum, Buteridava, Capidava, Capora, Carsidava, Carsium/Carsum, Cedonia, Certiae/Cersiae, Clepidava, Cumidava/Komidava, Desudava/Dausdava, Deusara, Dierna, Dinogetia, Docidava/Dacidava, Drobeta, Ermerium, Frateria, Gaganae, Gedina, Genucla, Germisara, Gerulata, Giridava, Harpis/Carpis, Hertobalos, Hydata, Iscina, Karsidava/Carsidava, Lederata, Libidina, Malva, Marcodava, Maskobria, Mesembria, Micia, Murideva, Napoca, Netindava, Paladina, Partiscon, Patridava, Pelendava, Perburidava, Petrodava, Pinum, Piroboridava, Pirum, Polonda/Polondava, Porolissum, Potaissa, Potula, Ramidava, Resculum, Residina, Rucconium, Rusidava, Sacidava, Sagadava, Saldis, Samum, Sandava, Sargidava, Sarmizegetusa, Scaedava/Scaidava, Setidava, Singidava, Sornum, Sturum, Sucidava, Tamasidava, Tapae, Tiason, Tirepsum, Trifulon, Troesmis, Tyras, Ulpianum, Urgum, Utidava, Zaldapa, Zargidava, Zeugma, Zikideva, Ziridava, Zisnudeva, Zurobara, Zusidava.*

[13]Lista a fost centralizată în colaborare cu Alexandru Berzovan.

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

c) Toponime (hidronime şi altele): *Almus, Aluta, Ararus, Artanes, Asamus, Atris, Auras, Boutae, Ciabrus, Danubius, Hierasus, Iatrus, Istru, Kogaionon, Leuce, Lyginus, Maris, Naparis, Noes, Oescus, Ordessus, Panysus, Porata/Pyretos, Rhabon, Sargetia, Tapae, Tibiscus/Tibisis, Tyarantus, Utus.*

d) Antroponime: *Ablonacus, Aptasa, Arseuahos, Agilas, Bacis, Bastiza, Beithys, Blaikisa, Braiados, Burebista, Charnabon, Carzeis, Carzoasos, Comosicus, Cotiso/Cotys, Cuzaios, Dablosa, Dadas/Dados, Dadazi, Daidour, Damanais, Dapyx, Dardanos, Dardiolai, Decebal, Deceneu, Decinsada, Dicomes, Diegis, Diengi, Diernaios/Diernais, Dida, Diourdanos, Diourpa, Diourpliz, Ditoulai, Dizes, Dizazelmis, Dotouzi, Dotus, Dourpokis, Dreibalis, Dromichetes, Duras, Durpaneus/Dyrpanais, Eithazi, Eithias, Geithozi, Gebeleisis/Nebeleisis/Semeleisis, Getomusos, Golas, Halais, Ithiokalos, Kaigisa, Komikiza, Kothelas, Maniagos, Meda, Metagos/Metakos, Moncas, Moskon, Mucunagos, Mugisasos, Naisoulai, Natopor, Neisto, Ompsalacos, Oroles, Ospinmazos, Panesios, Parspanocos, Pasaros, Pedizas, Peldios, Peracos, Petipor, Pidanos, Posis, Pouridour, Purtakes, Rolouzis, Rhemaxos, Rolles, Rubobostes/Rhabobostes, Sadaios, Saganos, Sallios, Saratos, Scartanos, Sciluros, Scorilo, Seuthes, Sirduhandos, Sorozos, Sohubanos, Susos, Susulon, Tanasios, Thiadicen, Thiais, Thiapco, Thiapo/Thiapor, Thiathithi, Thouthoila, Thyamarcos, Tiato, Titila, Uziagos, Usigazos, Vezinas, Zalmodegikos, Zalmoxis, Zalsis, Zures, Zurozis, Zobeistos, Zorsanos, Zoubliza, Zourai, Zoudanos, Zouroblos, Zoutoula, Zyraxes.*

e) Termeni botanici[14]: *absintion, amalustam, aniassexe, aprus, arrhoriam, asa, bles, boudalla, calox cardiatos, caropithla, cerceraphron, coadama, cocalida, cotiata, crustane, dacina, dieliam, diodela, dochela/dochlea, dracor, drocila, dun, edera, filofthela, gonoletam, kinouboila, lax, mantiam, mozula, olma, ormia, polpum, priadila/priadela, prodiorna, propedulam, rhatibida, riborasta,*

[14]Lucrarea *Materia medica* a medicului grec Dioscorides nu este tradusă integral în limba română, iar lista termenilor de origine geto-dacică are mai multe variante. Am folosit aici versiunea din compilaţia Popa-Lisseanu 2007, pg. 232 – 237.

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

salia, scardia, sciare, scithen, seba, sicupnoex, simpeax, stirsozila, touldela, tutastra, zuosten.

f) Termeni cu alte funcţii: *Aularchenos, Aulosadenos, bur, comati, dava/deva, kaga, Karabasmos, Keiladenos/Keiladeinos, Manimazus, Outaspios/Vetespios, pileati, Propulaios, Pyrmeroula, reb, Sorna, tarabostes.*

Câteva precizări se impun, începând cu faptul că lista de mai sus are doar valoare exemplificatorie, ea nefiind – cu cei „numai" 365 de termeni ai săi, oricum mai mult decât dublul oricăreia dintre reconstituirile de metodă hasdeiană – nici exhaustivă (n-ar permite-o stadiul cercetărilor), nici calibrată astfel încât să se constituie într-un instrument de lucru riguros. Pentru a atinge acest deziderat, sunt necesare o serie de operaţiuni a căror îndeplinire stă doar la îndemâna unui colectiv de cercetare: înregistrarea, pentru fiecare termen în parte, a datei primei consemnări şi a variantelor de redactare ulterioare, operaţiune care ar permite, într-o oarecare măsură, jalonarea evoluţiei în timp (eventual şi a diferenţelor regionale) a idiomului geto-dacic; determinarea probabilistică a distorsiunilor generate de transliterare (în cvasitotalitatea cazurilor, fiind vorba de transpuneri în greacă şi latină) ş.a.m.d., nu în ultimul rând, realizarea unui studiu comparativ între acest glosar de termeni şi reconstituirile de metodă hasdeiană, frapant fiind faptul că elementele de convergenţă dintre cele două liste sunt extrem de puţine. Există, desigur, câteva circumstanţe care pot explica situaţia, însă doar parţial – fiind de evocat întâi de toate faptul că, în timp ce „lista Haşdeu" operează aproape exclusiv cu termeni comuni de vocabular, „lista redacţională" aduce în atenţie cu prioritate nume proprii.

Această din urmă observaţie nu este singura surpriză pe care o produce recuperarea fondului scris de cuvinte autohtone, chiar şi la nivelul la care am operat aci, de simplă formulare a problemei. Sunt, astfel, de semnalat frecvenţa situaţiilor în care termenii scrişi de substrat fac trimitere la cuvinte ale limbii române (atât daco-româna, cât şi dialectele traco-române) pe care tradiţia filologică îi atribuie unor idiomuri care-şi fac apariţia mult mai târziu în regiune (cu precădere cele slave), aparenţa unei diferenţe mult mai accentuate faţă de vocabularul sud-tracic decât se presupunea până acum,

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

conturarea unor familii de termeni (unele fiind de natură să pună sub semnul întrebării semnificaţiile propuse până acum pentru unele toponime sau antroponime), ba chiar şi existenţa unor contacte mai extinse cu diversele dialecte ale limbii greceşti, respectiv, mai timpurii cu limba latină, aşa cum ne sugerează inserarea, în glosarul de termeni botanici de origine dacică, a prea bine cunoscutului termen *edera*.

Cele de mai sus se doresc a fi, înainte de toate, o pledoarie pentru aprofundarea unei direcţii de cercetare abia tatonată până în prezent, din cauza unei prejudecăţi în capcana căreia au căzut, deopotrivă, istoriografia şi filologia românească: prezumţia că lumea geto-dacilor ar fi fost o societate aliterată. Numărul foarte mare de inscripţii minore (în special de uz comercial), cu grafie greacă sau latină, descoperite în medii autohtone pe teritoriul de referinţă, aferent secolelor V î.Hr. – I d. Hr., probează că, cel puţin în parte, elitele autohtone erau familiarizate cu îndeletnicirea scrisului şi, dacă n-au avut nevoie să elaboreze un sistem propriu de scriere, nu înseamnă că nu s-au putut exprima în scris, într-un fel sau altul, încă nedetectat. Chiar şi fără a lua în considerare această deloc exotică ipoteză, o astfel de investigaţie – analiza aprofundată a fondului scris de termeni autohtoni – va fi de natură să clarifice mai corect rolul jucat de substrat în formarea limbii române şi, implicit, a duratei pe care s-a întins acest fascinant proces de sinteză culturală.

Bibliografie selectivă:

Brâncuş, Grigore, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Ed. Dacica, Bucureşti 2009

Detschev, D., *Die thrakischen Sprachreste*, în *Österreichischte Akademie der Wissenschaften*, *Phil.-hist. Kl. Schriften der Balkankomission, Linguist*. Abteilung XV, Viena 1957, p. 567-582

Pârvan, *Vasile, Getica, o protoistorie a Daciei*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti 1926

Pârvan, Vasile*, Getica, o protoistorie a Daciei*, Ed. Meridiane, Bucureşti 1982

Popa-Lisseanu, Gheorghe, *Dacia în autori clasici*, Ed. Vestala, Bucureşti 2007

Price, Glanville, *Encyclopedia of the Languages of Europe*, Ed. Blackwell Ltd. Publishers, Oxford 2001

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)

Protase, D., *Consideraţii privind antroponomastica traco-dacic şi originea etnică a purtătorilor din inscripţiile Daciei romane*, în „Revista Bistriţei", 8, 1994, p.35-39
Russu, I.I., *Daco-geţii în Imperiul roman (în afara provinciei Dacia Traiană)*, Ed. Academiei RSR, Bucureşti 1980
Vraciu, Ariton, *Limba daco-geţilor*, Ed. Facla, Timişoara 1980

A PATRIMONY YET UNEXPLORED: THE WRITTEN STOCK OF NATIVE WORDS

Abstract

So far, the number of the Geto-Dacian terms that were mentioned in written by ancient authors or found on the inscriptions of the V BC – I AD centuries has reached 400, which is twice the double of the words reconstructed with the traditional method of the comparison with the Albanian language. A comparative analysis of the results of the two methods reveals certain surprising aspects: • the number of the common words is very small, and the forming word families suggest (through toponymic or anthroponymic contexts) other translations than the ones accepted until now; • there are major differences from the language of the southern Thracians; • the contacts with the widely spoken languages of the ancient times (Greek and Latin) seem to be more extended and long-lasting. The research of the native written stock is just in its beginnings.

BDD-A12948 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:19 UTC)